

LÉVAI KATALIN

Szaktáról, képzésről, választásról

Ferge Zsuzsa születésnapjára köszöntése

Az első szó legyen a tiszteleté. Először az iskolateremtő szociológust köszöntöm, aki az 1980-as évek közepén elsőként indította el Magyarországon az egyetemi szociálpolitikai képzést, lehetővé téve ezzel egy induló szakma identitásának kialakulását.

Akkoriban a szociálpolitika nem csupán szalonképtelen foglalkozásnak, de szalonképtelen kifejezésnek is számított, legalábbis az ország és az egyetem felső vezetése szemében. Ezért nem csekély lobbizást, kijárást, minisztériumi kilincselést igényelt a szakindítási engedély megszerzése. Az akkori népjóléti államtitkár támogatásának köszönhetően 1985-ben mégiscsak megkezdődött a másoddiplomás oktatás. Bánfalvi István közvetített a rendszert bíráló kritikai gondolkodású társadalomtudósok és a hatalom között. Talán azért, mert a szakmát a hatalomnál is előbbre valónak tekintette, talán azért is, mert nem ijedt meg sem az „alulról érkező” bírálattól, sem a felülről zúduló dörgedelemtől. Ezt a korszakot igazán nem lehet a demokrácia fénykorának tekinteni, de tény, hogy megkezdődött a párbeszéd a hatalom és a különféle szakmák képviselői között.

Már javában folyt a képzés, ám senki nem tudta pontosan, milyen diplomát kapnak a végzős hallgatók: szociálpolitikusként, szociológusként, esetleg mindkettőnek nevezhetik-e majd magukat. Mindez mégsem okozott túl nagy zavart, hiszen a tanterv mindkét diszciplína elemeit magába sűrítette. Jó néhány egyetemi berkekben eltöltött év után megkockáztatom: Ferge tanári pálcájának magasba lendítésére akkor egy olyan csapat szerveződött, amilyenre azóta sem volt példa az egyetemi oktatás történetében, és reményét sem látom annak, hogy a jövőben még egyszer összeállna hasonló kvalitású és elkötelezettségű oktatói stáb. Csak néhány név a kezdő összeállításból: Gönczöl Katalin, Csepeli György, Szalai Júlia, Nagy Endre, Somlai Péter, Talyigás Katalin, Hegyesi Gábor, Pik Katalin, Závada Pál, Neményi Mária, Tausz Katalin, Léderer Pál, Gerevich József, Goldschmied Dénes, Dávid János. A tanterv a szó szoros értelmében a szemünk láttára, a tanárok és a hallgatók szenvedélyes és intenzív együttműködésével alakult ki és formálódott olyanná, hogy a mai napig valamennyi egyetemi szociális képzés alapvető normarendszere lehet. Megkezdődött az egységes szakmai alapokon álló egyetemi oktatás kiépítése. Hogy mit jelent az interaktív tanítási módszer, azt itt tanultuk meg. Hogy a gyakorlat fabatkát sem ér elméleti tudás, elemzőképesség és távolgártó rálátás nélkül, itt tapasztaltuk meg. Együttesen küzdöttünk

meg egy-egy pontos szakkifejezésért, próbáltuk kitalálni a szakma nyelvét, pedig még alig volt szakma. Így nyelvújítónak és szakmatteredítőnek egyaránt érezhettük magunkat abban a felforrósodott, némiképpen patetikus hangulatban, amely mindvégig jellemző maradt. Ott nem volt helye tréfának, cinizmusnak, kifáradásnak. Mindenki halálosan komolyan vette a szerepét, nem kímélve sem magát, sem a másikat. Azt hiszem, mi, akik hallgatóként keresztülmentünk ezen a „purgatóriumon”, egész életünkben valamiféle szent borzadással és tisztelettel tekintünk erre a foglalkozásra. Alig akad közülünk a „nullszériából” olyan, aki a szociálpolitika vonzáskörén kívül került volna. Ez a képzés beépült az életünkbe.

Az oktatói „aranycsapat” idővel azután szétszóródott. Az egykori tanárok hamarosan rivális tanszékek, kutatóintézetek, minisztériumi hivatalok, civil szervezetek és az új demokrácia különféle intézményei élére kerültek. Voltak pillanatok, amikor talán szóba sem álltak volna egymással, ha nincs az a néhány évnyi közös múlt.

A képzés persze ment tovább ilyen-olyan formában, egyre több szegletében az országnak. A szociálpolitikusi, sőt a szociális munkás diploma idővel polgárjogot nyert, évente százával indulnak diplomás szociális szakemberek tanítani, írni, terepen dolgozni. Lassan a közvélemény is megismerkedik ezzel a kifinomult, társadalmat és személyiséget gazdagító, ám társadalmi elismeréssel alig jutalmazott szakterülettel.

Mit számít a képzés? Mindent és semmit. Ha igazán őszinték vagyunk önmagunkhoz, akkor látnunk kell: ezt a szakmát néhány megszállott tartja lendületben, és éppen az hiányzik belőle, ami az első képzés differentia specificája volt: az intenzív szellemi műhelymunka, és az abból táplálkozó hit, hogy a lényegről is van mondanivalónk. Ráadásul a „szent megszállottak” – Solt Ottilia, Nagy András, Bognár Szabolcs – már nincsenek velünk.

1989-ben az Esély első számában Ferge Zsuzsa azt a reményét osztotta meg az olvasókkal, hogy egyre több lehetőségünk lesz arra, hogy a „döntés befolyásolásának esélyével” vegyünk részt a közügyekben. Senki nem állíthatja, hogy nem tett meg mindent ennek érdekében. Számtalan elemzést, számítást végzett, törvénykritikákat, cikkeket, könyveket publikált, előadásokat tartott országszerte és tanított, tanított. Haladt is a szakma valamicskét előre; egészen más lenne ma enélkül, annyi bizonyos. A közbeszéd, a döntések befolyásolása pedig... nos, ez fogas kérdés. Hiszen az csak akkor lehetséges, ha a szakemberekben erős a szakmai elkötelezettség, ha jól működnek, sőt együttműködnek a különféle képzési központok, egyesületek, alapítványok, ha létezik valamiféle szakmai közmegegyezés és vannak közös célok, ha mobilizálhatók az érdekérvényesítés hálózatai stb. Megkerülhetetlen kérdés a mindenkori hatalom magatartása, a politikai támogatottság léte vagy nem léte. Vannak országok, ahol a szaktekintélyeket akkor is bevonják a döntéshozatali mechanizmusokba, ha

várhatóan nem értenek majd egyet a hatalom szándékával, ha kellemtelen kérdéseket tesznek fel, ellentmondásokat fogalmaznak meg. Nem vádolják őket sandasággal és elfogultsággal, hanem észrevételeiket figyelmesen végighallgatják, és azokból leszűrnek a maguk számára elfogadható javaslatokat. Mi nem ilyen országban élünk. Ezért semmi meglepő nincs abban, hogy Ferge Zsuzsa sohasem volt semmilyen honi hatalom kedvence. A kelet-európai hatalom ugyanis végképp nem kedveli az elszánt, szabad szellemű embereket, az odamondogatókat. Márpedig ő éppen ebből a fajtából való.

Legfontosabbnak azokat az írásait tartom, amelyekben nekilát számolni. Ilyenkor egy reflektor fényével világít rá azokra a csúsztatásokra, elhallgatásokra és hamis állításokra, amelyekkel a mindenkori hatalom birtokosai megpróbálják újra és újra bebizonyítani, milyen szépen halad előre a világ regnálásuk idején.

A hatalommal való intellektuális küzdelem olykor sajnos iszapbirkózásnak bizonyul. Pedig jó lenne végre megérteni az állam és polgárai viszonyát, és főként e viszonyrendszer átalakulását a rendszer-váltás óta.

„Nem gondolják-e a szakemberek, hogy birkatürelmű nép vagyunk?” – kérdezett minket legutóbb egy pódiumbeszélgetés hallgatója, miután végigkísérte döcögő gondolat kísérleteinket arról, hogy Budapesten a polgár miért más, mint Prágában, itthon miért nincsenek erős civil mozgalmak, miért, hogy még mindig alattvalóként, nem pedig polgárként... Erőnkből dadogós válaszokra futotta csupán. „Átmenetország” ragadós problémáira nem felel sem szám, sem adat.

„Az állam ügyében nagyjából sikerült felvázolnom azokat az elvittörténeti kereteket, amelyeken belül a Magyarországra vonatkozó kutatásokat el lehet kezdeni. Megválaszolendő kérdés, hogy mikor milyen funkciókat vállalt fel az állam, milyen intézményrendszert alakított ki, milyen okok hatására terjesztette ki vagy szűkítette le civilizáló igyekezteit, milyen más, civilizációs ágensek játszottak koronként szerepet, s mindez hogyan viszonyul időben és tartalomban a nyugat-európai folyamatokhoz. A történelmi-szociológiai részletes kutatásokra még nem jutott idő” – írja Elszabaduló egyenlőtlenségek című könyvének előszavában Ferge Zsuzsa.

Ez a gondolat azért nagyon érdekes, mert Ferge korábban alkalmazott megközelítésmódjának határozott kiszélesítését és újragondolását jelenti. Az állam civilizációs szerepének vizsgálata, a lehetséges civilizációs tér feltérképezése és annak elemzése, hogy mely rétegekig hatolnak a szerző szerint jellemzően fentről induló civilizációs elemek, új dimenzióba helyezi az egész kérdést. A civilizációs folyamat középpontba állításával ugyanis egy több szálon futó elemzés válik egyszerűen lehetővé. Ennek azonban még nem járt végére a jeles szerző. A bonyolult erőterek plasztikus érzékeltetésével, kiváltképpen a civil szereplők és a lentől induló civilizációs folyamatok bemutatásával még adósunk, de bizonyára nem sokáig. Legújabb könyve minden-

esetre úgy olvasható, mint egy izgalmas krimi: alig várjuk, hogy az egyre bonyolódó, sokszereplős játszma alakjai végre lelepleződjenek, nyílt sisakkal álljanak a küzdőtéren. Na és ki nyer a végén? – kérdezzük kissé megszeppenve. Mégis, kinek az érdeke mindaz, ami történik? A társadalomtudós ekkor leveszi a szemüvegét és elmosolyodik.

Tulajdonképpen körbe-körbe járunk. A fontos kérdések körül. Sok éve. Szegénység és egyenlőtlenség. Kirekesztés és integráció. Szabadság és egyenlőség. Emberi méltóság és szolgaság. Nyereségek és veszteségek. Munkanélküliség. Hajléktalanság. Segélyezés. Szegénység.

Illendő minderről egyáltalán beszélni?

Szakemberként és civilként, a rohamosan „sűrűsödő társadalom” tagjaként is szeretnénk végre megérteni a körülöttünk zajló folyamatokat. Ehhez keresünk kapaszkodókat. Az a fogalmi rendszer, amellyel eddig dolgoztunk, felújításra szorul. Az a nyelv, amelyet készségi szinten elsajátítottunk, felfrissítésre vár. Annak a hangnak, amelyen eddig a szakma megszólalt, erősebben kellene szólnia. A nagy szociológusnemzedék – Losonczy Ágnes, Háber Judit, H. Sas Judit, Szelényi Iván, Andorka Rudolf, Hankiss Elemér és természetesen Ferge Zsuzsa – szép, nagy építőköveket helyezett el az úton, amelyekkel tehetsége és kedve szerint játszadózhat a következő nemzedék. Kérdés: mit rak(t)unk ki belőlük?

Nem szóltam még arról a kultúraközvetítő szerepről, amelyet Ferge olyan eredményesen valósít meg évtizedek óta. Külföldi kutatásokról, fontos könyvekről tudósít, recenzál. Az integrálásra, az elmentés vélekedések termékeny feldolgozására való szép képességét működteti szüntelen. Elbíbelődik egy-egy fordítással. (A Taylor-Gooby-cikk szaklektorálását igen várjuk. – *A szerk.*) Ha indulatai a határokon is átívelnének, szegény Margaret Thatcher politikusi pályafutása idejekorán hamvába holt volna. A neoliberális nézeteket ugyanis nem kedveli a szociálpolitikában. Inkább Adrian Sinfield, Amartya Sen, Pierre Bourdieu és a fent említett Taylor-Gooby szellemi rokona. Nem unatkozik jó társaságban. A humortalan emberektől irritózik. Szeretetét viszont kiterjeszti érdemesre, érdemtelenre.

Az önmagamra mért házi feladat az volna, hogy méltón köszöntsem a hetvenéves tudós asszonyt. Jól tettem-e, hogy minden igyekezetemet összeszedve felvillantottam egy kivételesen gazdag életutat, azt nem tudom. Akinek van szeme, olvashatja Ferge összes művét, abból pedig fehéren-feketén kiderül, mikor, miről, mit gondol. Szépen összeáll egy gondolati rendszer. Aki pedig a Ferge-személyiségre kíváncsi, annak egy emléktöredékekkel szolgálhatok.

Jó tizenöt éve kissé késve érkeztem ama sokat emlegetett szociálpolitikusi képzésre. Már valamennyi hallgató és tanár a helyén ült. Az volt a szokás, hogy a tanárok végighallgatták egymás óráit, hogy pontosan tudják, mit tanít a másik, hol kell bekapcsolódniuk a mondanójukkal. (Említettem, hogy rendhagyó képzésről volt szó.) Csendesen somfordáltam befelé. Ferge Zsuzsa beszélt, előadása közben

gyakran szólította meg név szerint a hallgatókat, akik hozzászóltak, vitáztak. Újonc voltam, mukkanni sem mertem. Az óra végén nagyon magamra maradtam a zsidongásban, mindenki körülötte tolongott ugyanis. Egyszer csak kilépett a körből, odajött hozzám, kezét nyújtott és bemutatkozott. Teremtett ezáltal egy új teret, amelynek immár én is részese lettem. Az új tér új esélyeivel ezután már számolnom kellett.

Tanulság persze nincs. A problémák ugyanis éppen ott kezdődnek, ahol a beavatási szertartás véget ér. Hogy a szakma iránti szeretetet, az elkötelezettséget tőle kaptuk? Igen, persze. De mit is akartam mondani? Isten éltesen, kedves Zsuzsa!